

I tre artikler ser tre kritiske retsvidenskabsmænd på kvinderetten.

I »Kan vi lære noe av kvinneretten?« ser *Torstein Eckhoff* på kvinderetten som retsvidenskabelig fornyelse. Han mener, at retsvidenskaben kan lære af kvinderettens eksperimentering med utraditionelle fagkombinationer, tendensen til at frigøre sig fra regelskabte virkelighedsopfattelser og brugen af empirisk samfundsforskning. Eckhoff er derimod betænkelig ved den plads som retfærdighedsargumentation indtager i kvinderetten, selvom man naturligvis har lov til at hævde og begrunde, at noget er uretfærdigt.

Lars D. Erikson beskæftiger sig med »Kvinnorätten i det rättsvetenskapliga projektet«. Han ser kvinderettens styrke i opløsningen af gamle juridiske forestillinger og sammenføjning af nye begreber og skabelse af nye discipliner ved hjælp af nye systematiseringsprincipper. Han finder imidlertid, at kvinderetten gør for lidt ud af retsvidenskab som fortolkningsvirksomhed.

Endelig reflekterer *Håkan Hydén* over »Kvinnorättens betydelse för rättsvetenskapen och rättsvetenskapsmännen«. Hydén mener, at kvinderetten har fremtvunget et nærmere forhold mellem ret og empiri. Gennem at strukturere normer efter livsbetingelser bidrager kvinderetten til kundskab om samfundsmæssige forhold, som ellers ikke ville være blevet »opdaget«. Han ser kvinderetten som et nyt håbefuldt skridt mod en humanistisk indrettet retsvidenskab, hvor opfyldelse af menneskelige behov er endemålet.

Som et led i præsentationen af kvinderetlig virksomhed i de nordiske lande bringes to litteraturoversigter. En norsk udfærdiget af Marit Halvorsen og en dansk udarbejdet af Kirsten Ketscher. Anita Dahlberg og Gudrun Nordborg informerer om kvinderetten i svenske universitetsmiljøer, mens Maria Reh-binder og Nina Roos giver nogle »anteckningar« om kvinderetten i Finland.

Der findes en række meddelelser i nummeret:

Der informeres om to kvindeforskningscentre i henholdsvis Århus og Oslo.

Der afholdes i foråret 1986 konference i ECCL's regie om »Feminist Perspectives of Law«.

Der bringes en opfordring fra redaktionen af »Årbog for Kvinderet«.

Temaredeaktør for »Kvinderetfærd«: Kirsten Ketscher.

Redigeringen er sket i samarbejde med: Marit Halvorsen, Oslo, Anita Dahlberg, Stockholm og Nina Roos, Helsingfors.

Enlige kvinders ret til insemination¹⁾

Af *Jette Szymanski* og *Anne-Grete Stahl*

Indledning

Hvis et samlevende par ikke kan få børn, betragtes dette som en form for sygdom. Disse par tilbydes derfor dels undersøgelse af årsagen til barnløsheden dels behandling af barnløsheden i form af f.eks. hormonbehandling, in-vitro insemination, almindelig insemination eller adoption.

Når det drejer sig om enlige kvinder er sagen ikke så ligetil.

Deres barnløshed betragtes nemlig ikke som en sygdom, hvorfor de ikke får de samme tilbud om hjælp, som ægtepar og samlevende får.

Vi har endog eksempler på, at nogle samlevende par får afbrudt en påbegyndt behandling, hvis de flytter fra hinanden.

Alligevel føder mange enlige kvinder børn avlet gennem insemination.

Enlige kvinders adgang til insemination har altid været et ømtåleligt emne i inseminationsdebatten. Dette skyldes formentlig, dels at det støder an mod ideen om kernefamilien (bestående af far, mor og barn) som samfundets grundpille – dels at børn avlet gennem insemination vil ligge samfundet til byrde, fordi de ikke forsørges af en far gennem hans bidrag.

Derudover har psykologiske aspekter, som enlige kvinders evne som børneopdragere og forsørgere, samt synspunkter om barnets ret til en far, spillet en væsentlig rolle i debatten.

Vores udgangspunkt for arbejdet med problemstillingen var, at området til dels var 'retstomt', og at den praksis, som havde udviklet sig, i høj grad gjorde kvinders ret til insemination afhængig af deres forhold til en mand.

Vores fremgangsmåde har været at undersøge de eksisterende regler for insemination samt praksis på området.

Derudover har vi undersøgt og beskrevet de regler, som knytter sig hertil, nemlig moderens og barnets retsstilling efter inseminationen er foretaget.

Gældende retstilstand for enlige kvinder, som ønsker insemination

A) Lovregler for insemination

Der findes ingen lov om insemination i Danmark.

Det nærmeste, man har været på lovgivning om insemination i Danmark, er »betænkning om lovgivning om kunstig befrugtning af 1953«, som blev til på baggrund af fælles nordiske drøftelser.

Spørgsmålet om ret til insemination for enlige kvinder blev på det tidspunkt nøje gennemdiskuteret, og man enedes i den danske kommission om ikke at kriminalisere insemination af ugifte kvinder, men dog at indskrænke deres mulighed.

Således hedder det i forslagens § 4:

»Hvis kvinden er ugift, må insemination kun foretages, når særlige vægtige grunde kan anføres for denne, og kvinden findes fuldtud egnet til alene at opdrage og forsørge barnet. Insemination bør i dette tilfælde i almindelighed foretages efter samråd med kvindens sædvanlige læge.«

Det skal bemærkes, at Danmark var det eneste land, som tog dette med i betænkningen, selvom det havde været livligt diskuteret i alle de nordiske lande.

Og det svenske lovforslag, som netop er vedtaget, hjemler ikke mulighed for enlige kvinder til at få insemination.

Betænkningen fra 1953 medførte ikke vedtagelse af lovforslaget, hvorfor området fortsatte med at være ureguleret.

Det samme gjorde sig gældende i de øvrige nordiske lande.

B) Udøvelse af insemination gennem sundhedsvæsenet

Insemination foretages på fertilitetsklinikkerne på Rigshospitalet og Hvidovre hospital med frisk sæd.

For at imødegå problemer med transport og ventetid oprettedes i 1974 sædbanken i Københavns Praktiserende lægers laboratorium.

Herfra kan de enkelte hospitaler rekvirere sæd, således at insemination nu kan foretages på alle gynækologiske afdelinger.

Enkelte hospitaler har selv oprettet små sædbanker.

Da sædbanken kun udleverer sæd til hospitaler, anvender praktiserende gynækologer altid frisk sæd, hvis de foretager insemination.

Der findes ingen specielle regler for udøvelse af insemination, hvorfor behandlingen følger de almindelige regler for lægers behandling af sygdom og sygelige tilstande.

Det bliver således den enkelte overlæge og praktiserende gynækolog, som lægger retningslinierne for behandlingen.

Retningslinierne for behandling på hospitaler søges ensrettet ved et årligt landsmøde om insemination for de gynækologiske overlæger.

Ifølge overlæge N.C. Nielsen, Bispebjerg hospitals gynækologiske afd., foretages insemination ikke på enlige kvinder på noget dansk sygehus, idet man ikke anser deres barnløshed for en sygelig tilstand.

Hvad angår de praktiserende gynækologer er det op til den enkelte at vurdere, med baggrund i egne holdninger samt kendskab til kvinden, om der skal foretages insemination. Foretages en sådan insemination, sker det altid med frisk sæd, og gynækologen sørger for donors anonymitet.

Ud fra ovenstående må vi konkludere, at en enlig kvindes mulighed for insemination gennem sundhedsvæsenet, hvor hun er sikker på, at der er foretaget kontrol for arvelige sygdomme, kønssygdomme o.a., er meget ringe.

C) Andre muligheder for insemination

De kvinder, som afvises af sundhedsmyndighederne, må søge andre veje for insemination.

De muligheder, de kan benytte sig af, kan være: venner og bekendte, tilfældigt adspurgte eller private organisationer for afhjælpning af barnløshed.

En del vælger venner og bekendte eller bekendtes bekendte som donorer.

Problemer med denne løsning er donors forhold til barnet senere hen.

Af denne grund foretrækker andre en helt ukendt donor, som de opsøger på værtshus eller andre offentlige steder.

Problemet her er navnlig det utrygge i situationen, samt at kvinden ikke kan være sikker på, om donor har arvelige sygdomme eller kønssygdomme, som kan være til skade for barnet.

Mange foretrækker derfor at henvende sig hos »sædhjælpsfonden«, hvor de er nogenlunde sikker på, at der ikke er fare for arvelige sygdomme og kønssygdomme, og hvor donor kan forblive anonym.

»Sædhjælpsfonden«, som startedes i 1979, er en privat organisation fuldstændig uden for det etablerede sundhedsvæsen.

Den er et tilbud til ægtepar, samlevende og enlige kvinder, som ønsker barn gennem insemination.

Tilbuddet er gratis, og der foretages ingen vurdering af ansøgerens evne til at opdrage og forsørge et barn.

Donorerne er forskellige mænd, som frivilligt melder sig, ud fra forskellige forudsætninger og forventninger.

De skal have bevist deres »sunde fertilitet« ved at være familiefædre, og

de er adspurgte om arvelige sygdomme og kønssygdomme, herunder AIDS.

Donorer i risikogruppen lader sig checke for AIDS-antistof.

En anden privat organisation for afhjælpning af barnløshed er en donorcentral specielt for lesbiske kvinder.

Donorerne er her udelukkende bøsser, som er anonyme og adspurgte om arvelige sygdomme og kønssygdomme.²⁾

Der eksisterer ingen regler, som forbyder ovenstående private organisationer at tilbyde hjælp til insemination, i modsætning til den svenske lovs §§ 6 og 7, som både gør det kriminelt privat at indføre sæd til landet og at udføre privat insemination.

Beskrivelse af de regler, som regulerer moderens og barnets rettigheder

For moderens vedkommende tænker vi navnlig på reglerne omkring forældremyndighed og faderskab.

For barnets vedkommende er det reglerne om forsørgelse, retten til en far, arveretten og navneretten, vi vil se på.

A) Moderens rettigheder

1) Faderskab

Ifølge lov om børns retsstilling (børneloven) § 7 skal faderskab søges fastslået for børn født uden for ægteskab.

Moderen skal inden 1 md. efter barnets fødsel over for det sociale udvalg, politimesteren eller overvrigheden oplyse, hvem der kan være far til barnet. (LBR § 10,1).

Hvis moderen ikke ønsker at opgive donors navn, fordi hun har besluttet sig for at få barnet – eller hvis hun ikke kender donor, kan hun i forbindelse med faderskabssagen enten nægte at oplyse, hvem der kan være far til barnet, søge om fritagelse for at oplyse om faders navn, eller oplyse, at barnet er avlet gennem insemination.

a) Nægtelse af at opgive faders navn

Nægter moderen at oplyse, hvem der kan være far til barnet, kan hun straffes med bøde i h.t. børnelovens § 20.

Bødens størrelse er afhængig af moderens indtægt, og størrelsesordenen er fra 500 til 2.000 kr.

Der kan ikke gives løbende straf i form af dagbøder eller manglende ret til børnetilskud.

Faderskabssag kan senere rejses af moderen, barnet eller dets

værge samt af den offentlige myndighed eller institution, som afholder udgiften til barnets forsørgelse (LBR § 12).

Der er ingentidsfrister for rejsning af faderskabssag i denne situation.

b) Fritagelse for at oplyse om faders navn

Overvrigheden kan fritage moderen for at oplyse om, hvem der er eller kan være far til barnet i h.t. LBR § 10,2 samt justitsministeriets cirkulære nr. 194 af 28.10.63.

Fritagelse kan gives, såfremt det antages, at barnet vil vokse op under betryggende forhold, samt hvis øvrige forhold taler derfor. I praksis vil dette sige, at moderen skal kunne sandsynliggøre, at hun i kraft af alder, uddannelse og indtægter er i stand til at forsørge barnet.

Fritagelsen afskærer ikke moderen fra at rejse faderskabssag, hvis hun senere ombestemmer sig.

Derimod vil en fritagelse udelukke andre fra at rejse faderskabssag.

c) Moderen oplyser om insemination

Oplyser moderen, at hun ikke kan opgive faderens navn, da barnet er avlet ved insemination, må sagen gå til retten, hvor det kan fastslås, at barnet er juridisk faderløst.

Herefter vil moderens og barnets stilling formentlig være den samme, som hvis der er bevilget fritagelse.

En sådan sag har dog aldrig været rejst, fordi kvinden hidtil har søgt om fritagelse eller har nægtet at oplyse om faderens navn i disse situationer – i stedet for at oplyse, at barnet er avlet ved insemination.

B) Barnets rettigheder

1) Forsørgelse

Normalt sikres et barn forsørgelse ved forældres fælles bidrag hertil – enten i et samliv eller ved bidragsfastsættelse for den af forældrene, som ikke har forældremyndigheden.

Men for et barn, som ingen far har, søges forsørgelsen dækket gennem børnetilskudsloven.

Et barn af en enlig mor har ret til et forhøjet og et ekstra børnetilskud.

Er faderskab ikke fastslået ydes derudover et særligt børnetilskud, som er på samme størrelse som faderens normalbidrag – og træder i stedet for dette.

2) Barnets ret til en far

Barnets ret til en far søges sikret gennem børnelovens § 7 om fastslåelse af faderskab for børn født uden for ægteskab.

Men som tidligere beskrevet vil et barn avlet gennem insemination af en enlig kvinde som regel ikke få glæde af denne bestemmelse, idet faderskab ikke fastslås.

Et barn avlet ved insemination har ingen ret til at få oplysning om sin biologiske far, selvom denne skulle være kendt af læge, hospital eller andre.

Dette spørgsmål har været et af de mange omdiskuterede og vægtige ved gennemførelse af den svenske lov om insemination.

Og det er i den svenske lovs § 4 vedtaget, at et barn, som er avlet ved insemination, har ret til at se sygehusets optegnelser vedrørende donor, når tilstrækkelig modenhed er nået.

Argumenterne for barnets ret til at kende sin biologiske far er i dag mest af psykologisk art.

Tidligere var de økonomiske argumenter vægtigere.

Dette gav sig udslag i, at man tidligere godt kunne tilkende et barn flere fædre, hvorefter disse måtte dele forsørgelsesudgifterne.

I dag kan et barn kun tilkendes én eller ingen far.

Hvis moderen har nægtet at opgive faderens navn, kan barnet rejse faderskabssag, hvis det får mulighed herfor.

3) Barnets arveret

Hvis faderskab er fastslået, har barnet arveret efter faderen – ellers kun efter moderen.

4) Barnets navneret

Barnet tillægges altid moderens navn, med mindre der specielt ansøges om faderens navn.

Er faderskabet ikke fastslået, har barnet kun mulighed for at følge de sædvanlige regler og få moderens navn.

Efter denne korte beskrivelse af de eksisterende regler for moderen og barnet, vil vi gå over til at vurdere, om en ændring af disse eller indførelse af nye regler vil være ønskelig.

Vurdering af det ønskelige i at indføre nye regler for insemination

Et ønske om ny lovgivning på området må være begrundet i et ønske om at sikre nogle bedre rettigheder for kvinden og barnet.

A) Kvindens rettigheder

Den største mangel ved kvindens mulighed for insemination i dag er, at hun ikke kan være sikker på de private sædhjælpsorganisationers kontrol af donors arvelige sygdomme og kønssygdomme.

Denne bygger nemlig udelukkende på donors egne svar på stillede spørgsmål.

På den anden side slipper kvinden hos de private organisationer for de belastende og i mange henseender unødvendige undersøgelser og indgreb, som hun udsættes for på hospitalerne – samtidig med at hun undgår at skulle vurderes for sin egnethed som mor.

Vi ønsker ikke strengere regler for kvinden, der lever uden en mand, end for kvinder der lever sammen med en mand.

Derfor mener vi, at der burde være lige adgang for alle kvinder til at få foretaget insemination med kontrolleret sæd.

Men vi finder det ikke ønskeligt, at sundhedsmyndighederne bliver eneste mulighed. Der må altså ikke indføres begrænsninger for de kvinder, som ønsker at benytte sig af de private organisationer, fordi nogle formentlig vil foretrække at gå helt uden om et offentligt registrerende system.

B) Barnets rettigheder

Der gælder som nævnt ingen specielle regler for børn avlet ved insemination.

Det, der adskillet disse børn fra andre børn, er, at de ikke har nogen far.

Manglen på en såkaldt »social far« – altså en far, som sammen med moderen deltager i såvel den økonomiske som den omsorgsmæssige forsørgelse – er disse børn ikke ene om.

Men de fleste andre børn har, i modsætning til inseminationsbørnene, en vished for, hvem der er deres biologiske far.

Man kunne derfor forestille sig, at der blev indført regler om barnets ret til at få oplysninger om sin biologiske far, i lighed med de regler, som er vedtaget i Sverige.

Dette vil kræve en ophævelse af donors anonymitet og dermed formentlig medføre, at færre mænd ønsker at optræde som donor.

Personligt mener vi ikke, at det er afgørende for barnet at kende en biologisk far, som det i øvrigt ikke har nogen kontakt til.

Vi mener derfor, at spørgsmålet om, hvorvidt barnet skal have mulighed for at kende sin biologiske far, skal afgøres af moderen.

Hvis moderen ønsker, at barnet skal have denne mulighed, må hun søge en kendt donor.

Dette betyder samtidig, at et lovforslag, som giver alle kvinder ret til in

semination gennem sundhedsmyndighederne, også må give mulighed for valg mellem kendt og ukendt donor.

Konklusion

Efter at have gennemgået regler og praksis for insemination må vi konkludere, at vores hypotese, om at enlige kvinders ret til insemination er bestemt ud fra deres forhold til en mand, var rigtig.

Således viser det sig, at enlige kvinder ikke kan opnå insemination gennem sundhedsvæsenet, men kun gennem private organisationer.

Vi mener derfor, at det ville være ønskeligt at få indført en lov, som sikrer alle kvinder ret til insemination med kontrolleret sæd, fra kendt eller ukendt donor, hvis de ønsker et barn på denne måde.

På nuværende tidspunkt eksisterer der ikke en sådan ret for kvinder, og vi vil derfor slutte af med at give nogle praktiske oplysninger til enlige kvinder, som ønsker barn gennem insemination.

Oplysninger vedrørende insemination af enlige kvinder

Ønsker du barn ved hjælp af insemination, kan du henvende dig til din læge og anmode om en henvisning til gynækolog.

Det er dog de færreste gynækologer, der hjælper enlige kvinder til insemination.

Du kan også kontakte »Sædhjælpsfonden« (Bo Warming).

Det er en privat organisation, som tilbyder insemination til alle kvinder uanset samlivssituation.

Du kan ringe på den automatiske telefonsvarer, tlf. nr.: 01-85 53 37, hvor du får et mindre foredrag om »Sædhjælpsfondens« arbejde og muligheder for insemination, med såvel kendt som ukendt donor, samt din mulighed for anonymitet.

Du kan også ringe direkte til Bo Warming på tlf. nr.: 01-86 26 14 og drøfte de nærmere omstændigheder og aftaler om insemination.

Hvis du vil være anonym, kan du få en anden til at ringe og lave aftale for dig.

Er du lesbisk, kan du kontakte »Ninna« ved at skrive til: »Ninna«, Lesbisk bevægelse, Kvindehuset, Gothersgade 37, 1123 København K.

Hun vil så kontakte dig for at aftale nærmere om insemination.

Insemination er gratis både hos »Sædhjælpsfonden« og »Ninna«.

Når du har født, vil du blive anmodet om at oplyse om faderens navn til faderskabsfastslåelse.

Du kan søge om fritagelse for at opgive, hvem der er far til dit barn.

Dette skal søges i amtet, i København dog hos Overpræsidiets, men du kan ansøge om det gennem dit socialcenter.

Fritagelse gives, hvis du er over 25 år, ønsker og kan sandsynliggøre, at du kan opdrage og forsørge dit barn alene.

Når du har fået fritagelse for at opgive faderens navn, kan du ikke få bøde for ikke at medvirke til faderskabssagen.

Det kan du derimod få, hvis du blot nægter at oplyse om faderens navn.

Bødens størrelse er på 500-2000 kr. afhængig af din indtægt.

I begge situationer vil dit barn være berettiget til forhøjet, ekstra og særligt børnetilskud.

Vedrørende de praktiske oplysninger og metoder for insemination kan du læse i Bo Warmings hæfte: »Sædhjælpsfonden« eller i bogen »Kvinde kend din krop«.

NOTER

1. Artiklen er en omarbejdet version af en opgave, som vi skrev som led i kursusfaget kvinderet, som vi fulgte i efterårssemestret 1984.
2. Da vi skrev opgaven var kendskabet til AIDS endnu ikke særlig udbredt, og vi har derfor ikke i større grad indarbejdet dette aspekt. Vi har nu fået oplyst, at denne organisation nu kun bruger bøsser som donorer, hvis de er kontrolleret for AIDS.

LITTERATUR

Fremskridtets pris, Rapport afgivet af indenrigsministeriets udvalg om etiske problemer ved ægtransplantation, kunstig befrugtning og fosterdiagnostik. Indenrigsministeriet 1984.

Barn gennem insemination, Huvedbetänkande av inseminationsutredningen. SOU 1983:42 - Stockholm 1983.

Lov om børns retsstilling med kommentarer ved Niels Chr. Bitch, 3. omarb. udgave ved Hanne Ekstrand, Juristforbundets Forlag 1981.

Ugeskrift for Retsvæsen (UFR) 15.3.80 side 73-82. Artikel om insemination af E. Lego Andersen.

Regeringsproposition 1984/85:2. Om artificiel insemination, beslutad d. 7. juni 1984.

Betænkning om lovgivning om kunstig befrugtning af 1953.

Andre kilder

- Bo Warming - Sædhjælpsfonden

- Overlæge N.C. Nielsen, Bispebjerg Hospital

- Socialrådgiver Sigrud Posselt - den centrale bistandsafdeling i København

- Ninna